

5. Почепцов, Г. Г. (2016). *Інформаційні війни*. Видавничий дім.
6. Toffler, A., & Toffler, H. (1993). *War and anti-war: Survival at the dawn of the 21st century*. Little, Brown and Company.
7. Юськів, Б. М. (2003). *Опорний конспект лекцій з дисципліни «Інформаційні війни»*. РІС КСУ.

Кулик В.О.,

*завідувач Навчально-наукової лабораторії протидії дезінформації,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*

«КРОЛЯЧІ НОРИ» «ГЛИБИННОГО НАРОДУ» ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ПОШИРЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

“Глибинний народ” – група людей, які в силу різних обставин відмовилися від взаємодії з державними інституціями й свідомо уникають контактів з ними. Ці люди не платять податків, не отримують державних адміністративних та соціальних послуг, не реєструються в реєстрах власності, не здійснюють інших правочинів, уникають обліку та мобілізації до війська під час воєнного стану. При цьому, значна частина цих людей здійснює економічну активність в неформальній сфері, поза контролем податкових та державних органів. Основним критерієм проявленості чи глибини є відносини з державою.

Недовіра до держави та її агентів, підвищена критичність щодо офіційного інформаційного порядку денного, підштовхує глибинний народ до пошуку альтернативної (тобто критичної) думки в мережі. Тут виникають так звані “ехокамери” і там завжди знайдуться “кролячі нори”. Термін “ехокамера” був розвинений цілою плеядою дослідників, зокрема Касс Санстейн підкреслював, що виникненню феномена “ехокамер” сприяв розвиток Інтернету, який дав змогу користувачам зі схожими інтересами і поглядами об’єднуватися в закриті групи,

і в постійному спілкуванні ще більше зміцнюватися у своїх світоглядних та інших уподобаннях, переконуватися в правильності ціннісного вибору або ідеологічних установок [10].

Це утворює не просто різні групи мережевих однодумців, але цілі медійні субкультури або “екосистеми”. Ці мікросвіти паралельні один одному і не виявляють жодної потреби в діалозі. Для позначення цієї ситуації з’явився також термін “культурний трайбалізм” [1], що акцентує когнітивну обмеженість однодумців, що становлять коло голосів ехокамери.

З поширенням стрімінгових платформ та відеосервісів виникло ще одне явище, яке Кейтлін Вуллі та Маріса Шаріф назвали за аналогією за Льюїсом Керролом – “кролячою норкою” [13]. Все більше сервісів переходить на формат binge-watching — перегляду контенту “одним махом”, адже це дає відчуття залученості до історії й повного занурення в неї. “Кролячі нори” — це послідовне споживання одного типу контенту, який породжує тисячі однакових пропозицій. У поєднанні з “ехокамерами” це призводить до того, що ви перебуваєте скрізь куди не підете серед контенту, який підтверджує власні початкові ідеї. Ви більше переконуєтеся, що це і є правда, яку від вас приховує “фасадна” бігмедіа.

Саме тому тут живуть ІПСО, конспірологія, секти та маргінальні течії усього спектру. У 2021 році українські дослідники навіть запропонували новий термін: дезінфозмова – коли масштабні дезінформаційні кампанії об’єднуються з теоріями змови й не просто розкидаються окремими фейками, а формують викривлений світогляд [11].

Як вище зазначалося, “кролячі нори” є місцем де активно працює вороже ІПСО. Наприкінці травня ТікТок заявив, що впродовж перших місяців 2024 року вони зірвали 15 операцій впливу на платформі та видалили 3001 пов’язаний із ними обліковий запис [12]. Українські експерти змогли знайти понад 2000 акаунтів, які створені в межах однієї російської інформаційної операції, що крутиться навколо хештегу #ценемояукраїна та має на меті дискредитувати

мобілізацію в Україні й дії ТЦК [14]. І це лише ті, які ймовірно є інспірованими вірусними операціями росіян. Значна частина історій про “немояукраїна” – результат активностей “корисних ідіотів”.

Будь-яке втручання держави, за допомогою регулювання змісту контенту, призводить до “заглиблення” “кролячих нір”. Блогери йдуть до “вільних” платформ, знаходять ресурси з відкритим кодом, створюють власні мережі, “хакають” політику платформ тощо.

Власне, “кроляча нора” у поєднанні з “ехокамерою” створили цілий паралельний світ уявлень та субреальності куди занурилися представники українського “глибинного народу”.

В межах спільного дослідження Навчально-наукової лабораторії протидії дезінформації КНЕУ, Центру досліджень проблем громадянського суспільства та компанії Activ Group, яке відбувалося з березня 2024 - по листопад 2025 рр [4], було проведено типологізацію найбільш поширених тематик “кролячих нір”, які формують уявлення глибинного народу в Україні:

- “духовний пошук” (магічні знання) – 49,47%;
- “як насправді” (конспірологічні теорії) – 18,25%;
- “живі люди”/суверени/ – 5,96%;
- “народні правознавці” – 1,4%;
- “пірнаю” в теми залежно від настрою та інтересу – 75,44% [3].

Деякі інтелектуали пропонують “лікувати суспільство”, запроваджувати силою елементи “ментальної гігієни”. Існує досить нечітка межа між тонкими гуманітарними технологіями, корекцією і превентивною психологічною допомогою та державною політикою регулювання, цензури та обмежень. “Лікування” суспільства від шкідливих забобонів може перетворитися на запровадження офіційної релігії для боротьби з “народним магізмом”. Історія знає такі випадки.

Проте, перехід у глибину частини людей – це не втеча від реальності, а нездатність в чинній політико-правовій моделі захистити свої права й інтереси. Ми маємо конфлікт фасадної конституції з реальним досвідом взаємодії громадян з державою. Держава декларує цінність людини, її життя, гідності й прав. Натомість в реальності обман і маніпуляції стають формами примусу, а конституційний простір давно зруйновано. Система не передбачає можливості оскаржувати неправові рішення, бо маємо ситуацію воєнного часу.

Спробуємо для себе дати відповідь, чому люди йдуть до “кролячих нір” та некритично споживають контент, який там генерується? Перша відповідь, тому що контент мейнстримних медіа перестав задовольняти потребу людей контролювати новини, як умову власної безпеки. Соціальні мережі дають таку можливість. Друга – збільшення недовіри до державних інституцій. Будь-які позитивні історії завжди мають тінь у вигляді “на справді відвертають увагу”/”замовні позитивні блогери”/”особистий піар” тощо. Критична інформація має більшу довіру за позитивний контент. Експерти кажуть про “некритичне споживання критики”. Третє – втеча від реальності чи форма протесту? На нашу думку, тут є й те, й інше. З одного боку, ховаючись за магію та концепт “живих людей” легко виправдати власний страх йти воювати чи змінювати своє життя. Дехто зіштовхнувшись з екзистенційними викликами впав в справді адитивну поведінку – відхід від реальності за допомогою зміни психічного стану. А дехто робить гроші на хайпі та переглядах. Для частини людей втеча в інший світ стає постійною потребою і необхідністю, бо інакше вони не можуть самостійно вирішити свої проблеми.

Водночас, як стверджує Джон Лонгвей, наш вкорінений ескапізм є лише необхідним механізмом для подолання труднощів. Інколи людина повинна уникати певних фактів, щоб вберегти свою психіку від ірраціонального відчаю. Щоб залишатися при розумі, деколи функція ескапізму може протистояти “передозуванню” реальністю [7].

Той же магiзм глибинного народу має подвійний вияв. З одного боку – прояв кризи освіти та наукового світогляду, секулярної держави; з іншого – магiзм глибинного народу наближається до того, що Хаким Бей назвав “шаманістським ренесансом” та карнавалізацією протесту. Шаманські елементи, образно кажучи, просочившись у певні феномени, проступають у них як бурління несвідомого або маніфестуються як “безпосереднє переживання”. Автентичне, або справжнє, або непідробне переживання – це ключовий і невід’ємний атрибут шаманського пробудження і спротиву системі домінування [2].

В Україні ми маємо “шаманське пробудження” не у вигляді реконструкції первозданної язичницької давньоукраїнської традиції, а через конструювання нових культів, рухів та практик. Їх усіх об’єднує саме політична складова – спротив.

З одного боку є ситуація екзистенційної війни, в якій ціною поразки може бути фізичний геноцид народу. Несучою конструкцією, чи політичною формою, у боротьбі проти зовнішнього ворога виступає держава. При всій недовірі та опозиції до держави глибинного народу, у нього існує відчуття (це підтверджено нашим опитуванням), що у випадку силового повстання проти влади є ризик обвалу несучої конструкції, під уламками якої поховають усіх: і тих хто за, і тих хто проти. З іншого боку, є певна усвідомлена цінність власної державності, яка не допускає відкриття “внутрішнього фронту”. Отже, єдиною можливою формою протистояння сваволі й несправедливості влади може бути “відхід у глибину”.

Список використаної літератури:

1. Dwyer, P. (2007). *Building trust with corporate blogs*. International Conference on Weblogs and Social Media (ICWSM’07). <http://www.icwsm.org/papers/2-Dwyer.pdf>
2. Грисселл, Й. (б. д.). *Анархист Хаким Бей о неявных формах сопротивления власти через шаманизм, бунтарские фестивали и ритуальное насилие*. <https://waldemars-flashbacks-827939.appspot.com/articles/chapters/hakim-bey-shamanism>

3. Кулик, В., & Хомяк, О. (2024, 11 серпня). *В яких «кролячих норах» живе «глибинний народ»*. Site.ua. <https://site.ua/vitalii.kulik/v-yakix-krolyacix-norax-zive-glibinnii-narod-iyp1z1n>
4. Кулик, В., & Хомяк, О. (2024, 13 червня). *Глибинний народ в Україні. Вступ до теми*. ПолітКом. <https://politcom.org.ua/glybyunnyj-narod-v-ukrayini-vstup-do-temy>
5. Кулик, В., & Хомяк, О. (б. д.). *Смерть телебачення та глибинний народ. Частина 1*. ПолітКом. <https://politcom.org.ua/smert-telebachennya-ta-glybyunnyj-narod>
6. Levy, G., & Razin, R. (2019). *Echo chambers and their effects on economic and political outcomes*. LSE Research Online. http://eprints.lse.ac.uk/101413/1/Levy_echo_chambers_and_their_effects_accepted.pdf
7. Longeway, J. L. (1990). The rationality of escapism and self-deception. *Behavior and Philosophy*, 18(2), 1–20. <https://www.jstor.org/stable/27759220>
8. Київський міжнародний інститут соціології. (2020). *Оцінка дій влади, епідемія коронавірусу та реакція на поточні події*. <https://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=964&page=3>
9. Scruggs, J. (1998, December 18). *The «Echo Chamber» approach to advocacy*. Philip Morris Records; Truth Tobacco Industry Documents. <https://www.industrydocumentslibrary.ucsf.edu/tobacco/docs/#id=mgxn006>
10. Sunstein, C. R. (2001). *Echo chambers*. Princeton University Press.
11. Media Center Ukraine. (2023, 20 листопада). *Understanding disinfospiracies: lessons for and from Ukraine / Зрозуміти дезінфозмови* [Video]. YouTube. www.youtube.com
12. TikTok. (2024, May 15). *Strengthening our approach to countering influence attempts*. TikTok Newsroom. <https://newsroom.tiktok.com/en-us/strengthening-our-approach-to-countering-influence-attempts>
13. Woolley, K., & Sharif, M. A. (2022). Down a rabbit hole: How prior media consumption shapes subsequent media consumption. *Journal of Marketing Research*, 59(3), 453–471. [doi.org](https://doi.org/10.1177/0022242222111111)
14. Texty.org.ua. (2024, 21 серпня). *#ценемояукраїна. Ми виявили російську мережу з 2000 акаунтів у тіктоці, створених для дискредитації мобілізації та ТЦК*. <https://texty.org.ua/articles/113070/cenemoyaukrayina/>